

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Пелагия Михайлова Терзийска, ЮЗУ „Неофит Рилски”
за дисертационен труд на тема на тема: **„Взаимовръзка между
нарушенията на устния и на писмения език при билингвални ученици”**,
за получаване на образователната и научна степен „доктор” в Професионално
направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика)

Автор: **Гергана Пламенова Илиева-Златарева**

Научни ръководител: **проф. д-р Цветанка Луканова Ценова**

Настоящата рецензия е изготвена на основание заповед № РД-38-55 от
29.01.2024 г. на ректора на СУ „Св. Климент Охридски“, както и на решение
на научното жури по процедурата.

Общо представяне на процедурата и докторанта

Гергана Илиева-Златарева е докторант по професионално направление
1.2. Педагогика (Логопедия) в катедра „Логопедия“ при Факултет по науки за
образованието и изкуствата на СУ „Св. Климент Охридски“.

Процедурата и представеният комплект от документи е съобразен със
ЗРАС и Правилника за развитие на академичния състав на Софийския
университет.

Бакалавърска и магистърска степен по логопедия докторант Златарева
завършва във Факултет по науки за образованието и изкуствата.
Образованието и професионалният ѝ опит като логопед в различни
институции я насочват към следващата степен – ОНС „доктор“ и към избора
на темата на дисертационното изследване.

Актуалност на тематиката

Днес все по-често се сблъскваме с проблеми, породени от двуезичната
среда в която живеят някои деца - децата билингви. Включени в два различни

езикови свята, различни традиции и култури те срещат немалко проблеми в процеса на социализиране и обучение. Това налага необходимостта от създаването на по-специални отношения, стимулиращи детето към учене без принуда, към проява на самоизява, на желание за комуникация. Нарушенията на устния и на писмения език на учениците билингви налагат допълнителна работа за овладяване на българската лексика, граматика, синтаксис, за справяне с интерференцията, тъй като двата езика се различават и на фонетично ниво. Важно е да се проучи пред какви трудности са изправени децата билингви и по какъв начин може да им се помогне да преодолеят тези трудности. Затова дисертационното изследване на докторант Илиева-Златарева е необходимо и значимо, заслужаващо внимание.

Представяне на труда и оценка на съдържанието

Представеният за рецензиране дисертационен труд съдържа общо 166 страници, от които *146 основен текст* структуриран в увод, 3 глави и заключение. На 11 страници е посочена литературата, включваща 67 заглавия на кирилица и 37 на латиница, както и 4 онлайн източници. Приложението – илюстрации и анкетна карта към родители е разположено на 9 страници.

В основния текст са включени 15 таблици и 36 диаграми, които представят резултатите от анкетното проучване с родителите на деца билингви, както и такива, представящи сравнителен анализ на резултатите по отношение на степента на владеење на устния и писмения език от билингви и техните монолингвални връстници.

В увода се посочва актуалността на избраната тема и се представя обща и по-конкретна цел на изследването, както и съответни на целите задачи. Формулирани са 3 хипотези.

Литературният обзор по изследваната проблематика е направен в умело в първа глава. Представени са схващания на различни автори за същността на езика и интерпретации на езика, както и разнообразни теории, които се опитват да обяснят процеса на усвояването на езика от детето. В онтогенетичен план се описват различни причини за проявленията на индивидуалните вариации в скоростта и стила на овладяването на езика, свързани с различни фактори. Подчертава се, че дефицитите на ниво устна реч (фонологични, морфологични, синтактични, семантични и прагматични) са предпоставка за затруднения в писмената реч, както и условие за поява на затруднения в училище като цяло. По-подробно се разглежда въпроса за проява на вторично езиково нарушение при децата, които са изложени на социална и езикова депривация, свързана със социално-психологически фактори. Вниманието се насочва и към дислексията, като нарушение, което съдържа широк кръг симптоми, пряко отразяващи се върху развитието на грамотността и училищните умения на всяко дете.

Проучени са схващания същността и характеристиките на билингвизма и свързаните с него фактори. Дава се отговор по какъв начин и в какви случаи владенето на два и повече езика може да повлияе овладяването на устната и писмената реч. Представя се взаимовръзката между билингвизъм, специфични езикови нарушения и дислексия на развитието. Докторант Илиева-Златарева обобщава, че въпреки различните твърдения и описания на детския билингвизъм, специалистите нямат категорично становище за това по какъв начин може да повлияе билингвизмът върху овладяването на писмения език.

Глава 3 и глава 4 представят методологията на изследване, анализа и обобщението на получените резултати. Конкретизирани са цел, задачи, 3 хипотези, предмет. Описан е контингента и са посочени и методите на

изследване - 78 ученици от 2 и 3 клас, обособени в две групи: експериментална група от 48 билингвални ученици и контролна група от 30 монолингвални ученици.

Направена е кратка характеристика на езиците на държавите в които живеят изследваните билингвални ученици - български, италиански, немски и ромски. Използваната методика включва четири проби за изследване на устния език и четири проби за изследване на писмения език, които докторанта описва подробно. Всички данни от тестовата батерия, включваща проверка на устния и на писмения език, се подлагат на първична математическа обработка, които се свеждат до индивидуални и групови балове. Резултатите се подлагат на количествен и качествен анализ и на статистическа обработка за доказване значимостта на получените резултати. Статистическата обработка е направена чрез IBM SPSS Statistics и включва: сравнителен процентен анализ на резултатите между групите и вътре в групите, анализ чрез дескриптивна статистика, включващ. Допълнително е приложен елемент на анамнестичен метод, в частта на изследването, която изисква събиране на повече информация за билингвалните ученици от техните родители и учители.

От получените резултати се заключава, че билингвите нямат цялостно нарушение в езика, а само в определени аспекти и то най-вече в писмения език, но от това не може да се заключи, че те имат езиково нарушение или дислексия.

Количествен и качествен анализ на анкетна карта на 26 родители на билингви, живеещи в чужбина и на информация за билингви от ромски произход е направен в трета глава. Целта е да се анализира средата, в която живеят билингвалните деца в чужбина, както и нивото на комуникация на българския им език. Въпреки получените резултати, които показват висок

процент желание за комуникация и употреба на българския език, много от родителите споделят, че децата се затрудняват повече с българския език, който им е майчин и предпочитат да говорят на официалния език за страната.

Педагогическите специалисти, работещи с билингви от ромски произход посочват, че децата посещават сравнително редовно училище и имат желание да комуникират на български език, но родителите не са много ангажирани с образователния процес и има периоди на отсъствие при тези деца.

Докторант Илиева-Златарева показва значими умения при осъществяване на количествен и качествен анализ на емпиричните данни от изследването на устния и писмения език. Сравнителният анализ на общия резултат от 4 проби по отношение на устния език показва по-ниски резултати на билингвите от тези на монолингвалните им връстници. Доказва се статистическа значимост на резултатите между двете групи деца за задачите свързани с вербална флуентност, предлози и синоними. Статистическа значимост за резултатите от проба 3, свързана с допълване на липсваща последна дума не се открива. По отношение на писмения език, резултатите на билингвите не са много по-различни от тези за устния език.

В резултат от направеното изследване докторантът обобщава че децата от малцинствените групи не са усвоили по естествен начин българския език, поради това, че живеят в затворени групи, а част от децата на българските емигранти не усвояват достатъчно българския език в семейната си среда. Това означава, че българският език и за двете групи деца се явява втори. Сравнителният вътрешногрупов анализ между устния и писмения език на ЕГ и КГ показва, че и при експерименталната и при контролната група най-засегнато е писането на самостоятелни изречения по картинка и пробата за вербална флуентност, която е свързана с работната памет и семантичния

аспект на езика. И при двете групи четенето е с по-добра успеваемост в сравнение с устния език, тъй като при задачите за устен език има самостоятелно генериране, което е сложна мисловна дейност. Констатирана е положителна корелация между резултатите за устния и писмения език при монолингвалната и при билингвалната група, както и значително влияние на устния език върху писмения език. Тези резултати биха били полезни за последващи бъдещи изследвания свързани с изготвяне на оценка на езиковите и писмените възможности на двуезични деца.

На основата на цялостния анализ са типологизирани грешките, допускани от учениците билингви. Това дава възможност на преподавателите и на логопедите да подбират подходящи дидактически и терапевтични методи, с които да ги преодолеят.

Докторант Златарева прави изводи и препоръки имащи значение за подобряване на педагогическата практика.

Преценка на публикациите:

Публикациите са 4 на брой и са по темата на дисертационния труд.

Автореферат

Авторефератът представя по обобщен начин дисертационния труд. Достатъчно информативно е представено съдържанието по отделните глави. Открити са обобщените изводи, препоръки и приноси на автора.

Приноси:

Приемам посочените от докторант Илиева-Златарева приноси, но смятам, че е добре 2 и 3 принос да се формулират по-кратко и се обединят, 4 и 5 принос – също.

Препоръки и бележки към дисертационния труд:

Описаният контингент на изследване е определен от докторанта като предмет на изследване. Смятам, че е необходимо предметът на изследване коректно да се формулира.

Въпрос:

Какви подходящи дидактически и терапевтични методи бихте препоръчали за преодоляване на най-често срещаните грешки в писмената продукция на билингвални ученици от втори и трети клас?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Представеният дисертационен труд, разработен от докторант Гергана Илиева-Златарева, отговаря на изискванията, които се предявяват към разработки за придобиването на образователната и научна степен „доктор”.

На основата на очертаните достойнства на труда, на демонстрираното умение за научно изследване и приносите на автора, давам положителна оценка и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на Гергана Пламенова Илиева-Златарева в област на висше образование: 1.Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Логопедия“.

Рецензент:

13.04.2024 г.

Проф. д-р Пелагия Терзийска